

Władysław Kwiecień

Proces starzenia się ludności w Polsce oraz jego prognozy

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia 11-12, 171-196

1977-1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

VOL. XI/XII, 10

SECTIO H

1977/1978

Instytut Metod Rachunku Ekonomicznego
Akademii Ekonomicznej w Krakowie

Władysław KWIECIEN

Proces starzenia się ludności w Polsce oraz jego prognozy

Процесс старения населения в Польше и его прогнозы

Population Ageing Process and its Prognosis in Poland

WSTĘP

Proces starzenia się ludności, polegający na systematycznym wzroście udziału osób w wieku starszym i w wieku sędziwym w ogólnej ich liczbie, należy do zjawisk społecznych i znajduje swoje odbicie w strukturze wiekowej społeczeństwa. Starość ludności jest kategorią społeczną, która charakteryzuje strukturę danej populacji według wieku. Starzenie się jako zjawisko społeczne podlega więc prawom demografii. „Musi ono — jak mówi E. Rosset — wcześniej czy później znaleźć swój kres, i co więcej w pewnych warunkach może ustąpić miejsca procesowi odwrotnemu, to znaczy odmładzaniu się ludności”.¹

Starzenie się ludności, jako zjawisko społeczne, wywołuje określone problemy natury socjalnej, ekonomicznej i medycznej. Szczegółowe rozpoznanie procesu starzenia się jest więc bardzo istotne. Każda bowiem grupa ludzi w poszczególnych klasach wieku starszego wymaga odmiennego podejścia do rozwiązywania określonych problemów ludzi starszych.

Starzenie się jako zjawisko społeczne pociąga za sobą nie tylko zmiany

¹ E. Rosset: „Starzenie się społeczeństw — problem demograficzny XX wieku”, referat na odbytej w Warszawie w dniach 12—13 maja 1970 r. konferencji naukowej, poświęconej społecznej, demograficznej, ekonomicznej, socjologicznej i zdrowotnej problematyce ludzi starych w Polsce. Konferencja ta została zorganizowana przez Instytut Gospodarstwa Społecznego Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w porozumieniu z Ministerstwem Zdrowia i Opieki Społecznej oraz Komitetem Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk.

w ogólnej strukturze społeczeństw, lecz wywołuje również określone reperkusje w jego instytucjach socjalno-ekonomicznych i prawno-politycznych. Sytuacja ludzi w wieku starszym kształtowana jest bowiem warunkami danego społeczeństwa, ale i sytuacja społeczeństwa zależna jest od ludzi starszych. W ten sposób dochodzi do obustronnego oddziaływania, do obustronnego sprzężenia zwrotnego.

W nauce demografii, a ściślej mówiąc gerontodemografii, pod pojęciem procesu starzenia się ludności rozumieć należy wzrost udziału ludzi starszych w ogólnej liczbie ludności. Należy dodać, że użyte w powyższej definicji określenie „ludzie starzy” jest określeniem czysto konwencjonalnym i zawsze posiada charakter umowy.²

W naszych rozważaniach posługiwać się będziemy klasyfikacją przyjętą przez demografów ONZ, tzw. „międzynarodową”, według której do klasy „ludzi starszych” zalicza się osoby w wieku 65 lat i więcej. Należy przy tym zaznaczyć, że demografowie ONZ, wydzielając grupę ludności w wieku 65 lat i więcej, określają ją mianem „ludzi w wieku starszym oraz w wieku sędziwym”³, stąd też wszystkie rezolucje i raporty ONZ, dotyczące problematyki tej grupy ludności, określa się mianem zagadnień ludzi starszych i sędziwych (question of the elderly and the aged).

Aby można było ocenić postępy procesu starzenia się ludności na podstawie zmian, jakie zachodzą w proporcji osób 65-letnich i starszych, demografowie ONZ przyjęli następującą skalę ocen: poniżej 4% — ludność młoda, 4—7% — ludność dojrzała, powyżej 7% — ludność stara.

W oparciu o tę skalę przeprowadza się ocenę współczynników liczebności względnej osób 65-letnich i starszych oraz dokonuje się kwalifikacji etapu procesu starzenia się danego społeczeństwa. Tak więc, trzystopniowa skala ocen daje możliwość mierzenia postępów procesu starzenia się ludności. Zgodnie z tą skalą, przekroczenie przez ludność w wieku 65 lat i więcej określonego pułapu decyduje o określeniu danego społeczeństwa jako: młodego, dojrzałego lub starego demograficznie.⁴

² Za początek wieku starszego (tzw. próg starości) według gerontologów uznawany jest 75 rok życia. Demografowie natomiast za próg starości przyjmują różne granice wieku. Jedni przyjmują umownie za początek wieku starszego ukończone 60 lat życia, inni uważają, że wiek ten rozpoczyna się po 65 roku życia, jeszcze inni za tę granicę uznają 70 rok lub nawet 75 rok życia. W niektórych krajach za próg starości dla mężczyzn przyjmuje się 60 rok życia, dla kobiet zaś 55 lat, w innych natomiast uznaje się, że początek starości stanowi 55 lat życia dla mężczyzn oraz 50 lat dla kobiet.

³ Wydaje się, że używane przez demografów ONZ pojęcie „ludzi w wieku starszym oraz w wieku sędziwym” ma uzasadnienie w fakcie podnoszonym często przez gerontologów, że okres wieku sędziwego poprzedza faza wieku starszego, której początek określa się umownie na lata sześćdziesiąte życia człowieka.

⁴ Por. *The Ageing of Population and its Economic and Social Implications*, ONZ, New York 1956, s. 7—8.

W toku dalszych rozważań, przy ocenie danych empirycznych określających odsetek ludzi starszych oraz sędziwych będziemy się posługiwać trójstopniową skalą demografów ONZ.

ROZWÓJ OGÓLNEJ LICZBY LUDNOŚCI W POLSCE
W LATACH 1950—1972

Wydaje się, iż zagadnienia procesu starzenia się współczesnych społeczeństw nie można rozpatrywać w oderwaniu od rozwoju ogólnej liczby ludności tych społeczeństw w dłuższych okresach czasu. Wiadomo, bowiem, że fenomen starzenia się współczesnych społeczeństw polega przede wszystkim na szybszym wzroście tempa liczby ludzi starszych, niż tempa wzrostu ogólnej liczby ludności. W tym bowiem fakcie „zawarta jest nowość a zarazem i doniosłość problemu starzenia się współczesnych społeczeństw”.⁵

W związku z tym podajemy krótką charakterystykę rozwoju ogólnej liczby ludności Polski z podziałem na płeć oraz miejsce jej zamieszkania (miasto, wieś). Analiza rozwoju ogólnej liczby ludności naszego kraju dotyczyć będzie lat 1950—1972.

Z liczb tabeli 1 wynika, że w ciągu rozpatrywanego 23-letniego okresu ogólna liczba ludności Polski wzrosła o 8 167,3 tys. osób, w tym liczba mężczyzn powiększyła się o 4 193,5 tys. osób, a liczba kobiet zwiększyła się o 3 973,8 tys. osób. Ogólna liczba ludności Polski na koniec 1972 r. stanowiła 132,6% jej stanu z roku 1950. Wskaźnik dynamiki liczby mężczyzn osiągnął w końcu badanego okresu 135,1%, a liczby kobiet 130,4%.

W bardzo istotny sposób różnił się — w ciągu lat 1950—1972 rozwój

Tab. 1. Rozwój ogólnej liczby ludności w Polsce według płci w latach 1950—1972
Total population growth in Poland in 1950—1972 by sex

Rok	Ludność w tys. osób			Wskaźnik dynamiki 1950 = 100		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
1950	25 035,0	11 942,0	13 093,0	100,0	100,0	100,0
1955	27 550,0	13 232,0	14 318,0	110,0	110,8	109,4
1960	29 795,2	14 414,3	15 380,9	120,7	120,7	117,5
1965	31 551,0	15 318,6	16 232,4	126,0	128,3	124,0
1970	32 657,0	15 861,5	16 796,2	130,4	132,8	128,3
1971	32 909,1	15 986,6	16 922,5	131,5	133,9	129,2
1972	33 202,3	16 135,5	17 066,8	132,6	135,1	130,4

Źródło: Obliczenia własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego 1973*, s. 17—20, tab. 7.

⁵ Rosset: *op. cit.*, s. 9.

liczby ludności zamieszkałej w miastach i we wsiach. W dostatecznie wyraźny sposób ilustrują tę odmienność liczby tabeli 2 i 3.

Tab. 2. Wzrost liczby ludności Polski zamieszkałej w miastach wg płci w latach 1950—1972
Polish population growth in towns by sex in 1950—1972

Rok	Ludność w tys. osób			Wskaźnik dynamiki 1950=100		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
1950	9 243,0	4322,3	4929,7	100,0	100,0	100,0
1955	12 067,0	5697,9	6369,1	130,6	131,8	129,4
1960	14 401,0	6922,6	7478,4	155,8	160,2	152,0
1965	15 680,7	7533,1	8147,6	169,6	174,3	165,6
1970	17 088,0	8183,4	8904,6	184,9	189,3	181,0
1971	17 363,3	8312,6	9050,7	187,9	192,3	183,9
1972	17 639,5	8444,6	9194,9	190,8	195,4	186,9

Źródło: Obliczenia własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego 1973*, s. 17—20, tab. 7.

Tab. 3. Rozwój liczby ludności Polski zamieszkałej we wsiach wg płci w latach 1950—1972
Polish population growth in villages by sex in 1950—1972

Rok	Ludność w tys. osób			Wskaźnik dynamiki 1950=100		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
1950	15 792,0	7619,7	8172,3	100,0	100,0	100,0
1955	15 483,0	7534,1	7948,9	98,0	98,9	97,3
1960	15 394,2	7491,7	7902,5	97,5	98,3	96,7
1965	15 870,3	7785,5	8084,8	100,5	102,2	98,9
1970	15 569,7	7678,1	7891,6	98,6	100,8	96,6
1971	15 545,8	7674,0	7871,8	98,4	100,7	96,3
1972	15 562,8	7690,9	7871,9	98,5	100,9	96,3

Źródło: Obliczenia własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego 1973*, s. 17—20, tab. 7.

W latach 1950—1972 ludność miast Polski zwiększyła się o 8396,5 tys. osób. W liczbach procentowych wzrost ten wyniósł 90,8%. W tym samym okresie ludność wiejska Polski zmniejszyła się o 229,2 tys. osób czyli o 1,5% w porównaniu ze stanem z 1950 r.

Jeszcze większe zróżnicowanie wystąpiło w rozwoju liczby ludności miejskiej i wiejskiej, gdyby rozpatrywać obydwie grupy ludności według płci. Zarówno w grupie ludności zamieszkałej w miastach, jak i na wsiach liczba mężczyzn wykazywała tendencję wzrostową, choć jej dynamika w miastach wykazywała bardzo wyraźne przyspieszenie, podczas gdy na wsiach dynamika ta była ledwo dostrzegalna i oscylowała raczej wokół

stałego poziomu, a nawet w pewnych latach (1955—1960) badanego okresu spadła poniżej tego poziomu.

Gdy stan liczby mężczyzn z 1950 r. przyjmiemy jako wielkość odniesienia to liczba mężczyzn w miastach w końcu 1972 r. równać się będzie 195,4%, czyli niemal dwukrotnie. Ten sam wskaźnik w odniesieniu do liczby mężczyzn zamieszkałych na wsi równał się 100,9%, a więc wzrósł zaledwie o 0,9%. W liczbach absolutnych ludność płci męskiej w miastach wzrosła w badanych latach o 4 122, tys. osób, na wsiach natomiast podniosła się zaledwie o 71,2 tys. osób (por. liczby tab. 2 i 3).

Gdy chodzi o liczbę kobiet w miastach, to w rozpatrywanych latach wzrosła ona o 4 274,2 tys. osób, czyli o 86,9%. Liczba kobiet wiejskich zmniejszyła się natomiast w tym samym czasie o 300,4 tys. osób, tj. o 3,7%. Warto przy tym zwrócić uwagę na fakt, że o ile liczba kobiet w miastach wykazywała w ciągu lat 1950—1972 systematyczny wzrost, to liczba kobiet na wsi ulegała w tym czasie nieprzerwanemu zmniejszaniu.

Wydaje się, iż tak istotne zróżnicowanie rozwoju liczby ludności miejskiej i wiejskiej, które wystąpiło w Polsce w latach 1950—1972, było zeterminowane przede wszystkim procesami industrialnymi i urbanizacyjnymi. Należy bowiem pamiętać, że w rozpatrywanych latach cały przyrost ludności w naszym kraju przypadł w udziale niemal całkowicie miastom. Trzeba zdawać sobie również sprawę z faktu, iż tak szybki proces industrializacji i będący jej konsekwencją proces urbanizacji, mogły się dokonać przede wszystkim dzięki masowej migracji ludności wiejskiej do miast. Przyczyny tej migracji tkwiły w specyfice samej wsi. W badanym okresie, na wzrost liczby ludności miejskiej w Polsce nie miały wpływ miały również zmiany administracyjne, bowiem w wyniku inkorporacji do miast rozległych terenów podmiejskich oraz dzięki utworzeniu szeregu nowych miast liczba ludności w nich wzrosła w sposób bardzo istotny.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ LICZBY LUDNOŚCI STARSZEJ W POLSCE W LATACH 1950—1972

W ciągu rozpatrywanego okresu, tj. w latach 1950—1972, wystąpił w Polsce systematyczny wzrost liczby ludności w starszym wieku. I tak, jeżeli w 1950 r. liczba ludności w wieku 65 lat i więcej wynosiła 1 318,2 tys. osób, to w dziesięć lat później, tj. w roku 1960, wzrosła do 1 750,4 tys. osób, w roku 1970 osiągnęła przeciętnie poziom 2 736,3 tys. osób. W ostatnim roku badanego okresu (w 1972 r.) liczba ludności w wieku 65 lat i więcej wynosiła 2 959,9 tys. osób. W latach więc 1950—1972 liczba ludności w starszym wieku zwiększyła się w Polsce o 1 641,7 tys. osób, czyli wzrosła o ponad dwukrotnie.

Należy podkreślić, że w rozpatrywanym okresie miało miejsce wydatnie przyspieszone tempo wzrostu liczby ludności w wieku 65 lat i więcej. Jeżeli stan ludności w starszym wieku z 1950 roku przyjmiemy za podstawę, to w ciągu pierwszej dekady lat (1950—1960) obsada starszych grup wieku w Polce, wzrosła o 28%, w drugiej zaś dekadzie (1960—1970) podniosła się w dwójnasób, tzn. wzrosła o 107,6%. W roku 1972 wzrost ludności w wieku 65 lat i więcej osiągnął poziom 224,5% (por. liczby tab. 4).

Tab. 4. Rozwój liczby ludności w wieku 65 lat i więcej wg płci w Polsce w latach 1950—1972
Growth of population aged 65 and more by sex in Poland in 1950—1972

Rok	Ludność w tys. osób			Wskaźnik dynamiki 1950=100		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
1950	1318,2	519,0	799,2	100,0	100,0	100,0
1955	1520,7	583,6	937,1	115,4	112,4	117,3
1960	1750,4	664,1	1086,3	132,8	128,0	135,9
1965	2198,8	846,7	1352,1	166,8	163,1	169,2
1970	2736,3	1062,7	1673,6	207,6	204,8	209,4
1971	2835,9	1102,0	1733,9	215,1	212,3	217,0
1972	2959,9	1155,0	1804,9	224,5	222,5	225,8

Źródło: Obliczenia własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego 1973*, s. 17—20, tab. 7.

Liczby tabeli 4 potwierdzają znany w demografii fakt dłuższego trwania życia kobiet niż mężczyzn. Wynika to przede wszystkim ze znacznie liczniejszej obsady kobiet w grupie ludności w wieku 65 lat i więcej oraz z wielkości wskaźników dynamiki w poszczególnych latach rozpatrywanego okresu. W ciągu lat 1950—1972 absolutny przyrost liczby mężczyzn w grupie ludności wieku starszego wynosił 636 tys. osób. W tym samym czasie absolutny przyrost liczby kobiet w rozpatrywanej grupie wieku równał się 1 005,7 tys. osób. W liczbach wskaźnikowych przyrost liczby mężczyzn wyniósł 222,5% a przyrost liczby kobiet — 225,8% (przyjmując rok 1950=100).

Warto poświęcić kilka uwag rozwojowi liczby ludności w relacji miasto—wieś. Bardziej szczegółowe rozpoznanie sytuacji w tym zakresie jest istotne zarówno z punktu widzenia polityki społecznej, jak również polityki ekonomicznej i medycznej. Ludność w starszym wieku zamieszkała w mieście i na wsi wymaga bowiem odmiennego podejścia do rozwiązywania poszczególnych problemów natury ekonomicznej i społecznej. W latach 1950—1972 ogólna liczba ludności w starszym wieku, której miejscem zamieszkania były miasta, wzrosła o 970,6 tys. osób, tj. z liczby 463,6 tys. osób w 1950 r. do liczby 1 434,2 tys. osób w roku 1972. Tak więc ludność

w starszym wieku w miastach uległa potrojeniu (309,4%). Warto zauważyć, że w rozpatrywanej grupie ludności (miejskiej) większy przyrost absolutny odnotowano wśród kobiet, niż wśród mężczyzn. Przyrost liczby kobiet w starszym wieku wynosił bowiem 629,7 tys. osób, podczas gdy przyrost liczby mężczyzn osiągnął zaledwie 340,9 tys. osób. Przyrost więc liczby seniorów był prawie o połowę mniejszy od przyrostu liczby seniorerek (por. liczby tab. 5).

Tab. 5. Rozwój liczby ludności zamieszkałej w miastach w wieku 65 lat i więcej wg płci w Polsce w latach 1950—1972

Growth of town population aged 65 and more in Poland by sex in 1950—1972

Rok	Ludność w tys. osób			Wskaźnik dynamiki 1950=100		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
1950	463,6	169,1	294,5	100,0	100,0	100,0
1955	656,6	234,0	422,6	141,6	138,4	143,5
1960	786,5	272,9	513,6	169,7	161,4	174,4
1965	1012,0	356,0	656,0	218,3	210,5	222,8
1970	1312,7	464,9	847,8	283,2	274,9	287,9
1971	1372,6	486,4	886,2	196,1	187,6	300,9
1972	1434,2	510,0	924,2	309,4	301,6	313,8

Źródło: Obliczenia własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego* 1973, s. 17—20, tab. 7.

Rozpatrując grupę ludności w wieku 65 lat i więcej zamieszkałą na wsi, stwierdzono, że w ciągu lat 1950—1972 jej przyrost absolutny wyniósł 671,1 tys. osób. Przyrost ten był znacznie mniejszy od przyrostu liczby ludności starszej w miastach (przyrost w miastach wynosił 970,6 tys. osób). We wzroście ogólnej liczby ludności w wieku starszym na wsi przyrost mężczyzn wynosił 295,1 tys. osób, a przyrost kobiet 376 tys. osób. Przyjmując za wielkości bazowe liczby ludności starszej z roku 1950, należy zauważyć, że w ciągu lat 1950—1972 ogólna liczba tej grupy ludności na wsi wzrosła o 78,5%, liczba mężczyzn powiększyła się o 84,3%, a liczba kobiet zwiększyła się o 74,5%. Szczegółowe dane o rozwoju ludności w wieku 65 lat i więcej, zamieszkałej na wsi w ciągu badanego okresu zawiera tabela 6.

Przy porównaniu wskaźników dynamiki, dotyczących kształtowania się liczby ludności w wieku 65 lat i starszej według jej miejsca zamieszkania, godny zauważenia jest fakt, iż liczby wskaźnikowe dotyczące ludności starszej w miastach znacznie szybciej rosły, niż wśród ludności starszej na wsiach. Jeżeli bowiem w ciągu lat 1950—1972 ogólna liczba miejskiej ludności w wieku starszym wzrosła do poziomu 309,4%, to w tym samym okresie liczba wiejskiej ludności w wieku starszym osiągnęła poziom 178,5%. Podobne tendencje wzrostowe zarysowały się w grupie ludności

Tab. 6. Rozwój liczby ludności Polski zamieszkałej na wsi w wieku 65 lat i więcej wg płci w latach 1950—1972

Growth of village population aged 65 and more in Poland by sex in 1950—1972

Rok	Ludność w tys. osób			Wskaźnik dynamiki 1950 = 100		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
1950	854,6	349,9	504,7	100,0	100,0	100,0
1955	864,1	349,6	514,5	101,1	99,9	101,9
1960	963,9	391,2	572,7	112,8	111,8	113,5
1965	1186,8	490,7	696,1	138,9	140,2	137,9
1970	1423,6	597,8	825,8	166,6	170,8	163,6
1971	1463,3	615,6	847,7	171,2	175,9	168,0
1972	1525,7	545,0	880,7	178,5	184,3	174,5

Źródło: Obliczenia własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego 1973*, s. 17—20, tab. 7.

starszej miast i wsi, rozpatrywanej wg płci. Liczba kobiet zamieszkałych w miastach (w wieku 65 lat i więcej) w końcu badanego okresu (w 1972 r.) osiągnęła wskaźnik 313,8%. Na wsiach wskaźnik ten wyniósł 174,5%. Odpowiednie wskaźniki dla mężczyzn ukształtowały się na poziomie: miasto — 301,6%, wieś — 184,3% (por. wskaźniki dynamiki zamieszczone w tab. 5 i 6).

PROCES STARZENIA SIĘ LUDNOŚCI W POLSCE

Starzeniem się ludności nazywamy proces stałego zwiększania się udziału ludności starszej w ogólnej jej liczbie. Tak więc, wzrost odsetka ludzi starszych w globalnej liczbie jest miarą procesu starzenia się społeczeństw. Głównymi determinantami procesu starzenia się są: zmniejszająca się stopa urodzeń oraz wzrost przeciętnego dalszego trwania życia ludzkiego. Oprócz wymienionych głównych czynników demograficznych, na zmiany w strukturze wieku, a tym samym i na proces starzenia się ludności, bardzo istotny wpływ wywierają ruchy migracyjne, zwłaszcza o charakterze ekonomicznym (zarobkowe). Ruchy migracyjne typu ekonomicznego odgrywają rolę szczególnie ważnego czynnika przyspieszającego tempo procesu starzenia się, zwłaszcza wśród ludności wiejskiej tych rejonów, gdzie migracje orientowane są do miast i na swej fali niosą przede wszystkim ludność produkcyjnych klas wieku.⁶

⁶ Należy mieć na uwadze fakt, że jakkolwiek struktura ludności według wieku wyznaczana jest w głównej mierze przez urodzenia, zgony i migracje, to każdy z tych czynników może z większą lub mniejszą siłą działać w kierunku odmładzania lub postarzania społeczeństw, ewentualnie może w ogóle nie wpływać na zmianę struktury ludności według wieku.

Czytając liczby zamieszczone w tabeli 7 stwierdzamy, że w ciągu lat 1950—1972 następował w Polsce systematyczny wzrost odsetka ludności w wieku starszym. Jeżeli w roku 1950 liczba ludności w wieku 65 lat i więcej stanowiła 5,27% ogólnej liczby ludności Polski, to w r. 1972 udział ten wynosił 8,91%. W ciągu badanych lat nastąpił więc w naszym kraju znaczny wzrost odsetka ludzi w wieku starszym (o 3,64%). Należy podkreślić, że w ostatnich latach nastąpiło wydatne przyspieszenie wzrostu odsetka ludzi w wieku starszym. Jeżeli bowiem w ciągu 15-lecia 1950—1965 udział liczby ludności w wieku 65 lat i więcej zwiększył się w Polsce z 5,27% (w 1950 r.) do 6,97% (w 1965 r.), a więc tylko o 1,7% to w ciągu 7-lecia 1965—1972 udział ten wzrósł z 6,97% do 8,91%, czyli o 1,94%.

Tab. 7. Ludność Polski w wieku 65 lat i więcej wg płci w latach 1950—1972 (w odsetkach)

Polish population aged 65 and more by sex in 1950—1972 (in per cent)

Rok	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
1950	5,27	4,35	6,10
1955	5,52	4,41	6,54
1960	5,87	4,61	7,06
1965	6,97	5,53	8,33
1970	8,38	6,70	9,96
1971	8,62	6,89	10,25
1972	8,91	7,16	10,58

Źródło: Obliczenia własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego 1973*, s. 17—20, tab. 7.

Przytoczone liczby dają podstawę do twierdzenia, że w rozpatrywanym okresie działał w Polsce proces starzenia się ludności oraz, że jego rytm w ostatnich latach doznał znacznego przyspieszenia. W pierwszej bowiem fazie badanego okresu, na to aby liczba ludności w wieku starszym wzrosła o 1,7%, potrzeba było 15 lat, w ostatnich zaś latach, aby liczba tej grupy ludności wzrosła o 1,94%, wystarczył już tylko 7-letni okres.

Stosując do przedstawionych liczb skalę współczynników starości, przyjętą przez demografów ONZ, należy stwierdzić, że: 1) ludność Polski prawie do połowy lat sześćdziesiątych bieżącego stulecia (do 1966 r.) należała do ludności dojrzałej w znaczeniu demograficznym; 2) ludność Polski w połowie lat sześćdziesiątych (od 1966 r.) przekroczyła próg starości i znalazła się w grupie krajów demograficznie starych.

Zgodnie więc z międzynarodową skalą oceny współczynników liczebności względnej ludności w wieku starszym, od 1966 r. społeczeństwo Polski zaliczane zostało do grupy krajów o „starej ludności”. W tym roku

liczba ludności w wieku 65 lat i więcej przekroczyła granicę 7% ogółu ludności, która to granica stanowi jednocześnie próg starości demograficznej.

Z liczb tabeli 7 wynika, że w latach 1950—1972 proces starzenia się kobiet w Polsce był bardziej zaawansowany niż mężczyzn. Wskaźniki charakteryzujące strukturę ludności naszego kraju według wieku w badanym okresie były wyższe dla kobiet niż dla mężczyzn. W roku 1950 do grupy osób w starszym wieku należało 6,1% kobiet oraz 4,35% mężczyzn. W latach 60-tych grupę starszego wieku reprezentowało 7,06% kobiet i 4,61% mężczyzn. W latach zaś 70-tych (w 1972 r.) w klasie wieku starszego kobiety stanowiły 10,58% a mężczyźni 7,16%. W ciągu lat 1950—1972 udział kobiet w wieku 65 lat i więcej wzrósł o 4,48% mężczyzn natomiast o 2,81%. Fakt liczniejszej obsady kobiet niż mężczyzn w starszych grupach wieku wynika głównie z tego, że przeciętne trwanie życia kobiet jest dłuższe niż mężczyzn oraz, że kobiety w mniejszym stopniu niż mężczyźni narażeni są na niszczycielskie wpływy kataklizmów wojennych, mniej ich przede wszystkim uczestniczy w działaniach frontowych.

Tab. 8. Ludność Polski w wieku 65 lat i więcej zamieszkała w miastach w latach 1950—1972 (w odsetkach)

Polish town population aged 65 and more in 1950—1972 (in per cent)

Rok	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
1950	5,02	3,91	5,98
1955	5,44	4,11	6,64
1960	5,46	3,94	6,87
1965	6,45	4,73	8,05
1970	7,68	5,68	9,52
1971	7,91	5,85	9,79
1972	8,13	6,04	10,05

Źródło: Obliczenia własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego* 1973, s. 17—20, tab. 7.

Wydaje się, iż dla pełniejszego naświetlenia procesu starzenia się ludności w Polsce, warto odwołać się do jego przejawów wśród ludności zamieszkałej w miastach i wsiach. Takie podejście jest w pełni uzasadnione, ponieważ proces starzenia się ludności miejskiej i wiejskiej zarówno w naszym kraju, jak i w większości krajów świata, wykazuje nader istotne zróżnicowanie. Przede wszystkim, proces starości demograficznej jest bardziej zaawansowany na wsi niż w mieście. Zmiany bowiem w strukturze wieku ludności wiejskiej dokonują się w sposób bardziej gwałtowny niż wśród ludności miejskiej, ponieważ na wsi takim czynnikiem demograficznym, jak spadek urodzeń i wydłużanie się trwania życia ludzkiego, przychodzi jeszcze w sukurs migracja młodego pokolenia ze wsi do miast.

Najbardziej w tym względzie wymowne są liczby. Jeżeli za podstawę porównania między wsią i miastem przyjmujemy wskaźniki udziału procentowego ludności w wieku 65 lat i więcej, to okaże się, że proces starzenia się ludności Polski zamieszkałej w miastach przebiegał znacznie wolniej niż wśród ludności wiejskiej. I tak w ciągu lat 1950—1972 udział ludności w wieku starszym zwiększył się w miastach z 5,02% (w 1950 r.) do 8,13% (w 1972 r.) czyli o 3,11%, podczas gdy wśród ogółu ludności wiejskiej odsetek grupy ludności w wieku starszym wzrósł z 5,41% (w 1950 r.) do 9,8% (w 1972 r.) a więc o 4,39% (por. liczby w tab. 8 i 9).

Tab. 9. Ludność Polski w wieku 65 lat i więcej zamieszkała we wsiach w latach 1950—1972 (w odsetkach)

Polish village population aged 65 and more in 1950—1972 (in per cent)

Rok	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
1950	5,41	4,59	6,18
1955	5,58	4,64	6,47
1960	6,26	5,22	7,25
1965	7,48	6,30	8,61
1970	9,14	7,79	10,46
1971	9,41	8,02	10,77
1972	9,80	8,38	11,19

Źródło: Obliczenia własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego 1973*, s. 17—20, tab. 7.

Wyraźniej zarysowały się różnice w procesie starzenia się ludności miast i wsi rozpatrywane według płci. Przeprowadzone obliczenia dobitnie świadczą o tym, że proces starzenia się ludności miejskiej i wiejskiej charakteryzuje się innymi wielkościami u mężczyzn, a innymi u kobiet. W r. 1950 na każde 10 tys. mężczyzn zamieszkałych w miastach przypadało 391 seniorów (mężczyzn w wieku 65 lat i więcej). W tym samym roku na wsiach wskaźnik ten wynosił 459 seniorów. Natomiast gdy chodzi o ludność żeńską, to w 1950 r. na każde 10 tys. kobiet w miastach przypadało 598 senierek (kobiet w wieku 65 lat i więcej), na wsiach zaś przypadało ich 618. W końcowym roku (1972) badanego okresu liczba seniorów w miastach wynosiła 604 na każde 10 tys. mężczyzn, a na wsiach 838. W tym samym roku na 10 tys. kobiet mieszkających w mieście przypadało 1005 senierek. Na wsi natomiast liczba senierek w przeliczeniu na 10 tys. kobiet równała się 1119.

Szczegółowe dane o rozwoju ogólnej liczby ludności oraz ludności w wieku 65 lat i więcej z podziałem na wieś i miasto w latach 1950—1972 obrazują dane zamieszczone w tabeli 10.

Z przytoczonych rozważań wynika, że proces starzenia się ludności miejskiej w Polsce wykazuje znamiona mniejszego zaawansowania niż

Tab. 10. Ludność Polski w wieku 65 lat i więcej wg płci oraz miejsca zamieszkania w latach 1950—1972
(stan na 31 XII w tys. osób)

Polish population aged 65 and more by sex and residence in 1950—1972 (state on December 31; in thousands)

Wyszczególnienie	Polska			Miasta			Wieś		
	razem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety
1950									
Ludność ogółem	25 035,0	11 942,0	13 093,0	9 243,0	4 322,3	4 920,7	15 792,0	7 619,7	8 172,3
65 lat i więcej	1 318,2	519,0	799,2	463,6	169,1	294,5	854,6	349,9	504,7
Udział proc.	5,27	4,35	6,10	5,02	3,91	5,98	5,41	4,59	6,18
1955									
Ludność ogółem	27 550,0	13 232,0	14 318,0	12 067,0	5 697,9	6 369,1	15 483,0	7 534,1	7 948,9
65 lat i więcej	1 520,7	583,6	937,1	656,6	234,0	422,6	864,1	345,6	514,5
Udział proc.	5,52	4,41	6,54	5,44	4,11	6,64	5,58	4,64	6,47
1960									
Ludność ogółem	29 795,2	14 414,3	15 380,9	14 401,0	6 922,6	7 478,4	15 394,2	7 491,7	7 902,5
65 lat i więcej	1 750,4	664,1	1 086,3	786,5	272,9	513,6	963,9	391,2	572,7
Udział proc.	5,87	4,61	7,06	5,46	3,94	6,87	6,26	5,22	7,25
1965									
Ludność ogółem	31 551,0	15 318,6	16 232,4	15 680,7	7 533,1	8 147,6	15 870,3	7 785,5	8 084,8
65 lat i więcej	2 198,8	846,7	1 352,1	1 012,0	356,0	656,0	1 186,8	490,7	696,1
Udział proc.	6,97	5,53	8,33	6,45	4,73	8,05	7,48	6,30	8,61
1970									
Ludność ogółem	32 657,7	15 861,5	16 796,2	17 088,0	8 183,4	8 904,6	15 569,7	7 678,1	7 891,6
65 lat i więcej	2 736,3	1 062,7	1 673,6	1 312,7	464,9	847,8	1 423,6	597,8	825,8
Udział proc.	8,38	6,70	9,96	7,68	5,68	9,52	9,14	7,79	10,46
1971									
Ludność ogółem	32 909,1	15 986,6	16 922,5	17 363,3	8 312,6	9 050,7	15 545,8	7 674,0	7 871,8
65 lat i więcej	2 835,9	1 102,0	1 733,9	1 372,6	486,4	886,2	1 463,3	615,6	847,7
Udział proc.	8,62	6,89	10,25	7,91	5,85	9,79	9,41	8,02	10,77
1972									
Ludność ogółem	33 202,3	16 135,5	17 066,8	17 639,5	8 444,6	9 194,4	15 562,8	7 690,9	7 871,9
65 lat i więcej	8 959,9	3 155,0	5 804,9	4 434,2	510,0	924,2	1 525,7	645,0	880,7
Udział proc.	8,91	7,16	10,58	8,13	6,04	10,05	9,80	8,38	11,19

Źródło: Rocznik demograficzny 1973, s. 17—20, tab. 7.

ludności wiejskiej. Wynika to z korzystniejszego profilu wieku ludności miejskiej, który pozytywnie modernizują przede wszystkim procesy imigracyjne. Wysokie tempo industrializacji i związanej z nią urbanizacji oraz dogodne warunki zarobkowania i kształcenia młodzieży spowodował w naszym kraju szeroko zakrojony odpływ ludności ze wsi do miast. Wiadomo, że ruchy migracyjne (zwłaszcza o charakterze ekonomicznym) orientowane ze wsi do miast działają na układ stosunków ludnościowych w sposób wysoce selektywny. Wywołują one w strukturze ludności zarówno miast, jak i wsi nie tylko zmiany ilościowe, lecz przede wszystkim zmiany jakościowe. Prądy migracyjne kierowane ze wsi do miast, niosą na swej fali głównie ludność młodą o pełnej sprawności do pracy i wysokim potencjale rozrodczym, oszczędzając w największym stopniu ludność w starszym wieku.

Ruchy migracyjne, wiążące się z przekształceniem naszego kraju z rolniczego w przemysłowy, przyspieszyły w głównej mierze rytm procesu starzenia się ludności wiejskiej. Tak więc, proces starzenia się ludności wiejskiej w Polsce pozostawał w najściślejszym związku z rozwojem ekonomiczno-społecznym i niewątpliwie był symptomem postępującego wzrostu gospodarczego.

Ruch wędrowniczy ze wsi do miast należał do najbardziej charakterystycznych cech procesów migracyjnych w powojennym rozwoju naszego kraju. Wędrownicy ludności ze wsi do miast stanowiły jeden z głównych czynników korzystnie modelujących profil struktury według płci i wieku ludności miejskiej. Z drugiej strony, wskutek odpływu ludności ze wsi następowała deformacja struktury demograficznej społeczności wiejskiej.

W tabeli 11 zamieszczone są dane obrazujące liczebność osób w starszym wieku (przy progu starości 65 lat) w pięciu największych miastach wydzielonych oraz we wszystkich województwach Polski według stanu z dnia 31 XII 1972 r. Dane tej tablicy zostały uzupełnione liczbami względnymi, określającymi udział procentowy osób w starszym wieku w ogólnej liczbie ludności poszczególnych województw i miast wydzielonych.

Czytając liczby tej tablicy należy stwierdzić, że spośród rozpatrywanych miast polskich największą liczbę ludzi w starszym wieku posiadała Warszawa. W stolicy, na każdych 100 jej mieszkańców przypadało 10,89 osób w wieku 65 lat i więcej. Następnym miastem co do liczebności ludzi starszych był Poznań. W tym mieście na każdą setkę mieszkańców przypadało 10,56 osób w starszym wieku. Dalsze miejsce zajmowały w kolejności: Łódź (na każde 100 mieszkańców przypadało 10,55 osób w wieku 60 lat i więcej), Kraków (8,51) oraz Wrocław (5,89). Tak wysokie wskaźniki udziału ludności w wieku starszym, jakie ukształtowały się w pięciu największych miastach polski, wiązać należy nie tylko ze specyfiką struktury wiekowej dużych aglomeracji miejskich, ale przede wszystkim z ad-

Tab. 11. Ludność Polski w wieku 65 lat i więcej wg miast wydzielonych oraz województw (stan z dnia 31 XII 1972 r.)
 Polish population aged 65 and more by municipalities and voivodeships (state on December 31, 1972)

Wyszczególnienie	Ogólna liczba ludności w tys.			Ludność w wieku 65 lat i więcej w tys.			Udział ludności w wieku 65 lat i więcej w procentach		
	razem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety
A. Miasta									
wydzielone									
Warszawa	1355,9	625,1	730,8	147,7	47,5	100,2	10,89	7,60	13,71
Łódź	774,2	358,7	415,5	81,7	27,6	54,1	10,55	7,69	13,02
Kraków	610,0	290,3	319,7	51,9	16,7	35,2	8,51	5,75	11,01
Wrocław	541,6	261,2	280,4	31,9	11,1	20,8	5,89	4,25	7,42
Poznań	485,8	228,8	257,0	51,3	18,0	33,3	10,56	7,87	12,96
B. Woj. zachodnie									
i północne									
Gdańskie	1510,6	748,6	762,0	106,6	43,4	63,2	7,06	5,80	8,29
Koszalińskie	815,4	405,5	409,9	46,9	19,1	27,8	5,75	4,71	6,78
Olsztyńskie	992,1	491,5	500,6	63,0	25,5	37,5	6,35	5,19	7,49
Opolskie	1073,9	516,2	557,7	89,5	33,9	55,6	8,33	6,57	9,97
Szczecińskie	922,6	460,2	462,4	49,8	19,3	30,5	5,40	4,19	6,60
Wrocławskie	2003,8	982,6	1021,2	118,0	47,1	70,9	5,89	4,79	6,94
Zielonogórskie	904,7	445,8	458,9	58,0	23,7	34,3	6,41	5,32	7,47
C. Pozostałe									
województwa									
Białostockie	1188,3	581,6	606,7	129,9	52,6	72,3	10,93	9,04	11,92
Bydgoskie	1949,1	946,1	1003,0	178,0	69,4	108,6	9,13	7,34	10,83
Katowickie	3774,4	1853,4	1924,0	336,6	126,8	209,8	8,92	6,84	10,90
Kieleckie	1905,6	926,3	979,3	186,2	75,5	110,7	9,77	8,15	11,30
Krakowskie	2214,4	1072,2	1142,2	213,1	85,1	128,0	9,62	7,94	11,21
Lubelskie	1945,8	944,8	1001,0	197,5	80,9	116,6	10,15	8,56	11,65
Łódzkie	1677,6	810,8	866,8	178,0	72,3	105,7	10,61	8,92	12,19
Poznańskie	2244,1	1081,3	1142,8	223,7	88,2	133,5	9,88	8,16	11,68
Rzeszowskie	1792,1	866,0	926,1	178,6	71,6	107,0	9,97	8,27	11,55
Warszawskie	2537,3	1238,5	1298,8	249,0	99,7	149,3	9,81	8,05	11,50

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane Rocznika demograficznego 1973, s. 25—33, tab. 8.

ministracyjnym zakazem osiedlania się ludności napływowej. Przez fakt przyjęcia statusu tzw. miast zamkniętych, rozpatrywane metropolie dobrowolnie przyspieszyły proces starzenia się ludności.

Struktura wiekowa ludności polskiej według stanu z końca 1972 r. wykazywała nader istotne zróżnicowanie w przekroju terytorialnym. W związku z tym i proces starzenia się ludności w naszym kraju nie przebiegał w sposób równomierny pomiędzy województwami. Zarysowała się w tym zakresie wyraźna linia demarkacyjna pomiędzy województwami zachodnimi i północnymi, a pozostałymi województwami. Przykładając do prezentowanych wskaźników struktury skalę współczynników starości zaproponowaną przez demografów ONZ stwierdzamy, że województwa zachodnie (z wyjątkiem woj. opolskiego) i północne, mimo upływu trzydziestu lat ich istnienia, zachowały dotychczas młodość demograficzną, natomiast pozostałe województwa charakteryzowały się strukturą ludności demograficznie starej.

Zamieszczone tabele 12 i 13 zawierają dane, charakteryzujące liczbę ludności w starszym wieku w poszczególnych województwach według jej miejsca zamieszkania (miasto, wieś) na 31 grudnia 1972 r. Podane w tych tabelach liczby potwierdzają istotne zróżnicowanie w stopniu zaawansowania procesu starzenia się ludności pomiędzy województwami zachodnimi i północnymi oraz pozostałymi (zwanymi też umownie „starymi”) i to nie tylko ludności rozpatrywanej globalnie, lecz także w ujęciu według jej miejsca zamieszkania. Z drugiej zaś strony, podane w tabelach liczby są potwierdzeniem skonstatowanej w poprzednich rozważaniach prawidłowości o związku pomiędzy profilem wieku ludności zamieszkałej w mieście i na wsi.

Gdy chodzi o ludność miejską w województwach zachodnich i północnych, to w końcu 1972 r. udział osób w wieku 65 lat i więcej wahał się od 5,43 proc. (woj. zielonogórskie) do 6,94 proc. (woj. gdańskie). W żadnym więc z tych województw ludność miejska nie przekroczyła do końca 1972 r. progu starości demograficznej i znajdowała się w strefie tzw. dojrzałości demograficznej. Natomiast ludność miejska na terenie wszystkich pozostałych województw przekroczyła próg starości demograficznej. Udział osób w starszym wieku wahał się tu od 9,36% (woj. poznańskie) do 7,62% (woj. kieleckie).

Również w odniesieniu do ludności wiejskiej stwierdza się znaczne zróżnicowanie regionalne. Mniejszy stopień starości demograficznej w końcu 1972 r. dał się zaobserwować w województwach zachodnich i północnych niż w pozostałych. W pierwszej grupie województw udział osób starszych kształtował się od 5,86% (woj. koszalińskie) do 9,57% (woj. opolskie). Ludność wiejska trzech z tych województw: opolskiego, zielonogórskiego i gdańskiego znalazła się w 1972 r. w strefie starości de-

Tab. 12. Ludność Polski w wieku 65 lat i więcej zamieszkała w miastach według województw (stan z dnia 31 XII 1972 r.)
 Polish town population aged 65 and more by voivodeships (state on December 31, 1972)

Wyszczególnienie	Ogólna liczba ludności w tys.		Ludność w wieku 65 lat i więcej w tys.		Udział ludności w wieku 65 lat i więcej w procentach	
	razem	mężczyźni	razem	kobiety	razem	kobiety
A. Woj. zachodnie i północne						
Gdańskie	1060,4	521,4	73,6	44,8	6,94	5,52
Koszalińskie	409,7	199,2	23,1	14,5	5,64	4,32
Olsztyńskie	413,4	199,9	25,3	15,9	6,12	4,70
Opolskie	467,0	222,7	31,4	19,9	6,72	5,16
Szczecińskie	621,6	307,6	32,0	20,4	5,15	3,77
Wrocławskie	1130,9	545,4	59,1	37,2	5,23	4,02
Zielonogórskie	496,9	241,0	27,0	16,9	5,43	4,19
B. Pozostałe województwa						
Białostockie	458,2	216,1	37,1	23,9	8,10	6,11
Bydgoskie	1004,2	475,9	93,6	59,9	9,32	7,08
Katowickie	2908,8	1427,4	251,0	158,8	8,63	6,46
Kieleckie	646,7	306,8	49,3	32,0	7,62	5,64
Krakowskie	686,7	328,0	56,2	36,0	8,18	6,16
Lubelskie	625,5	295,2	48,5	31,4	7,75	5,79
Łódzkie	613,9	288,7	56,1	36,0	9,14	6,96
Poznańskie	893,8	424,1	83,7	53,6	9,36	7,10
Rzeszowskie	511,0	242,6	41,6	26,8	8,14	6,10
Warszawskie	923,3	438,5	81,1	52,6	8,78	6,50

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane Rocznika demograficznego 1973, s. 25—33, tab. 8.

Tab. 13. Ludność Polski w wieku 65 lat i więcej zamieszkała na wsi według województw (stan z dnia 31 XII 1972 r.)
 Polish village population aged 65 and more by voivodeships (state on December 31, 1972)

Wyszczególnienie	Ogólna liczba ludności w tys.		Ludność w wieku 65 lat i więcej w tys.		Udział ludności w wieku 65 lat i więcej w procentach	
	razem	mężczyźni	razem	kobiety	razem	kobiety
A. Woj. zachodnie i północne						
Gdańskie	450,2	227,2	33,0	14,6	7,33	6,43
Koszalińskie	405,7	206,3	23,8	10,5	5,86	5,09
Olsztyńskie	578,7	291,6	37,7	16,1	6,51	5,52
Opolskie	606,9	293,5	58,1	22,4	9,57	7,63
Szczecińskie	301,9	152,6	17,8	7,7	5,91	5,05
Wrocławskie	872,9	437,2	58,9	25,2	6,75	5,76
Zielonogórskie	407,8	204,8	31,0	13,6	7,60	6,64
B. Pozostałe województwa						
Białostockie	730,1	365,5	87,8	39,4	12,03	10,78
Bydgoskie	944,9	470,2	84,4	35,7	8,93	7,59
Katowickie	868,6	426,0	85,6	34,6	9,85	8,12
Kieleckie	1258,9	619,5	136,9	58,2	10,87	9,39
Krakowskie	1527,7	744,2	156,9	64,9	10,27	8,72
Lubelskie	1320,3	649,6	149,0	63,8	11,29	9,82
Łódzkie	1063,7	522,1	121,9	52,2	11,46	10,00
Poznańskie	1330,3	657,2	138,0	58,1	10,37	8,84
Rzeszowskie	1281,1	623,4	137,0	56,8	10,69	9,11
Warszawskie	1614,0	800,0	167,9	71,2	10,40	8,90

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Rocznika demograficznego 1973, s. 25—33, tab. 8.

mograficznej. Najbardziej zaawansowana w starości demograficznej była w 1972 r. ludność wiejska „starych województw”. Udział osób w wieku starszym wahał się tu od 8,93% (woj. bydgoskie) do 12,03% (woj. białostockie). Najlepiej potwierdzają to liczby tabeli 13.

PERSPEKTYWY STARZENIA SIĘ LUDNOŚCI W POLSCE

Opracowane przez GUS prognozy demograficzne dają wyobrażenie o tym, jak potoczy się proces starzenia się ludności polskiej w najbliższym 30-leciu. W rozważaniach przyjęta została konwencjonalna granica progu starości, zaproponowana przez demografów ONZ, tj. wiek 65 lat i według niej oceniać będziemy potencjalne zasoby ludzi starszych w Polsce w latach 1975—2000. Również za ONZ przyjęliśmy trójstopniową skalę ocen współczynników perspektywicznego procesu starzenia się społeczeństwa polskiego.

Pod koniec 1970 r. Polska liczyła 2 736,3 tys. osób w wieku 65 lat i więcej, które stanowiły 8,38% ogółu ludności. W roku 2000 liczba ludności w wieku starszym wzrośnie do 5 009,7 tys. osób i będzie stanowiła 12,88% ogółu ludności. Według prognozy liczba mężczyzn w wieku starszym wzrośnie z 1 068,7 tys. w roku 1970 do 2 100,7 tys. w roku 2000. Liczba natomiast kobiet w wieku 65 lat i więcej podniesie się z 1 673,6 tys. w 1970 r. do 2 909 tys. w 2000 roku. Zgodnie z przewidywaniami w roku 2000 udział mężczyzn w ogólnej liczbie ludności wyniesie 10,93%, natomiast udział kobiet równać się będzie 15,8%. Ze wzrostem ogólnej liczby ludności w wieku starszym w Polsce wzrastać będzie liczebnie grupa ludności w starszym wieku, zarówno w mieście jak i na wsi. W roku 2000 liczba ludności miejskiej w wieku 65 lat i więcej równać się będzie 22 369,6 tys. osób, z czego mężczyźni stanowić będą 10 895,2 tys., a kobiety 11 474,4 tys. W tym samym roku grupa ludności w wieku starszym na wsi liczyć będzie 16 538,6 tys. z czego liczba mężczyzn wyniesie 8 331,1 tys., kobiet zaś 8 207,5 tys. Szczegółowe dane o rozwoju grupy ludności w starszym wieku w liczbach absolutnych według prognozy GUS do roku 2000 (z podziałem na płeć i miejsce zamieszkania) zawierają tabele 14 i 15.

Ze sporządzonej przez GUS prognozy wynika, że proces starzenia się ludności polskiej jest faktem bezspornym. Według przewidywań prognostycznych do roku 2000 będzie następował nieprzerwany wzrost udziału ludzi w wieku starszym w ogólnej liczbie ludności. Według przewidywań w latach 1975—2000 nastąpi dynamiczny wzrost liczby ludności naszego kraju w wieku starszym. O tempie tego wzrostu przekonują nas liczby tabeli 16.

Liczba ludności w starszym wieku w roku 2000 wzrośnie do 183,1% (w porównaniu ze stanem z 1970 r.), w tym wzrost liczby mężczyzn bę-

Tab. 14. Prognoza rozwoju liczby ludności Polski w wieku 65 lat i więcej wg płci oraz miejsce zamieszkania w latach 1975—2000 (ludność w tys. osób)
 Developmental prognosis of Polish population aged 65 and more by sex and residence for the years 1975—2000 (in thousands inhabitants)

Wyszczególnienie	Polska				Miasto				Wieś					
	razem		kobiety		razem		mężczyźni		razem		mężczyźni		kobiety	
	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety
1975														
Ludność ogółem	34 024,4	16 569,3	17 455,1	18 745,9	8 983,5	9 762,4	15 278,5	7585,8	7692,7					
65 lat i więcej	3 274,8	1 294,3	1 980,5	1 629,7	589,7	1 040,0	1 645,1	704,6	940,5					
Udział proc.	9,622	7,810	11,370	8,794	6,564	11,770	10,766	9,288	12,225					
1980														
Ludność ogółem	35 334,5	17 264,5	18 070,0	20 686,4	9 920,3	10 766,1	14 648,1	7344,2	7303,9					
65 lat i więcej	3 560,9	1 402,2	2 158,7	1 849,2	671,0	1 178,2	1 711,7	731,2	980,5					
Udział proc.	10,077	8,121	11,951	8,891	6,763	10,941	11,686	9,956	13,324					
1985														
Ludność ogółem	36 522,0	17 904,2	18 617,8	21 385,5	10 308,4	11 077,1	15 136,5	7595,8	7540,7					
65 lat i więcej	3 502,2	1 370,1	2 132,1	1 831,4	663,6	1 167,8	2 070,8	706,5	964,3					
Udział proc.	9,589	7,652	11,451	8,534	6,643	10,543	13,681	9,300	12,791					
1990														
Ludność ogółem	37 422,1	18 395,7	19 027,1	21 812,5	10 553,8	11 258,7	15 610,3	7841,9	7768,4					
65 lat i więcej	3 940,8	1 554,0	2 386,1	2 103,7	787,3	1 316,4	1 837,1	766,7	1070,4					
Udział proc.	10,530	8,448	12,595	9,635	7,459	11,781	11,768	9,776	13,778					
1995														
Ludność ogółem	38 170,5	18 912,8	19 357,7	22 089,8	10 724,9	11 364,9	16 080,7	8087,9	7992,8					
65 lat i więcej	4 514,0	1 839,9	2 674,1	2 405,0	974,0	1 491,0	2 049,0	865,9	1183,1					
Udział proc.	11,825	9,780	13,813	10,866	9,081	13,120	12,742	10,706	14,802					
2000														
Ludność ogółem	38 908,2	19 226,3	19 681,9	22 369,6	10 895,2	11 474,4	16 538,6	8331,1	8207,5					
65 lat i więcej	5 009,7	2 100,7	2 909,0	2 813,3	1 154,4	1 658,9	2 196,4	946,3	1250,1					
Udział proc.	12,875	10,926	15,796	12,576	10,595	14,457	13,289	10,158	15,231					

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego 1973*, s. 396—401, tab. 1 (120).

Tab. 15. Odsetek ludności w wieku 65 lat i więcej w Polsce według prognozy w latach 1975—2000

Percentage of population aged 65 and more in Poland by the prognosis for 1975—2000

Rok	Polska			Miasto			Wieś		
	r.	m.	k.	r.	m.	k.	r.	m.	k.
1975	9,62	7,81	11,37	8,79	6,56	11,77	10,77	9,29	12,23
1980	10,08	8,12	11,95	8,89	6,76	10,94	11,69	9,96	13,42
1985	9,59	7,65	11,45	8,53	6,64	10,54	13,68	9,30	12,79
1990	10,53	8,45	12,60	9,64	7,46	11,78	11,77	9,78	13,78
1995	11,83	9,78	13,11	10,87	9,08	13,12	12,74	10,71	14,80
2000	12,88	10,93	15,80	12,58	10,60	14,46	13,29	10,16	15,23

Znaczenie symboli: r — razem, m — mężczyźni, k — kobiety.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego* 1973, s. 396—401, tab. 1 (120).

Tab. 16. Prognoza rozwoju liczby ludności w Polsce w wieku 65 lat i więcej wg płci w latach 1975—2000

Prognosis for the Polish population growth aged 65 and more by sex for 1975—2000

Rok	Ludność w tys. osób			Wskaźniki dynamiki 1970=100 ^a		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
1975	3274,8	1294,3	1980,5	118,462	121,794	118,331
1980	3560,9	1402,2	2158,7	130,248	131,946	129,045
1985	3502,2	1370,1	2132,1	127,990	128,924	127,390
1990	3940,8	1554,0	2386,8	144,019	146,231	142,614
1995	4514,0	1839,9	2674,1	164,930	173,134	159,781
2000	5009,7	2100,7	2909,0	183,093	197,675	173,811

^a W r. 1970 liczba ludności w wieku 65 lat i więcej wynosiła ogółem 2 736,3 w tym: mężczyzn — 1 062,7 i kobiet 1 673,6.Źródło: Obliczenia własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego* 1973, s. 396—397.

dzie bardziej dynamiczny i osiągnie 197,7%, a wzrost liczby kobiet wyniesie 173,8%.

Analizując szeregi statystyczne, dotyczące rozwoju liczby ludności w wieku 65 lat i więcej, możemy łatwo zauważyć zmienne tempo wzrostu liczebności ludności w starszym wieku zamieszkałej w mieście i na wsi. Według prognozy najbardziej dynamicznym wzrostem charakteryzować się będzie ludność w starszym wieku, żyjąca w miastach. Świadczą o tym liczby w tabeli 17.

W stosunku do stanu z 1970 r. liczba ludności w wieku starszym w miastach do roku 2000 wzrośnie ponad dwukrotnie (214,3%), przy czym, bardzo dynamicznie wzrastać będzie w miastach liczba mężczyzn. Do 2000 roku wzrośnie ona prawie 2,5 krotnie (248,4%). Nieco wolniej będzie wzrastała w miastach liczba kobiet. Do 2000 roku ta grupa ludności miejskiej ukształtuje się na poziomie 195,4% (w porównaniu ze stanem z 1970 r.).

Tab. 17. Prognoza rozwoju liczby ludności zamieszkałej w mieście w wieku 65 lat i więcej wg płci w latach 1975—2000
 Prognosis for town population growth aged 65 and more by sex for 1975—2000

Rok	Ludność w tys. osób			Wskaźniki dynamiki 1970=100 ^a		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
1975	1629,7	589,7	1040,0	124,148	126,850	122,670
1980	1849,2	671,0	1178,2	140,869	144,544	138,971
1985	1831,4	663,6	1167,8	133,951	142,740	137,744
1990	2103,7	787,3	1316,4	152,563	169,410	157,272
1995	2405,0	974,0	1491,0	183,164	209,571	175,866
2000	2813,3	1154,4	1658,9	214,321	248,398	195,437

^a W 1970 r. liczba ludności w wieku 65 lat i więcej wynosiła ogółem — 1 312,7 w tym: mężczyzn — 464,9 i kobiet 847,8.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego* 1973, s. 398—399.

Tab. 18. Prognoza rozwoju liczby ludności zamieszkałej na wsi w wieku 65 lat i więcej wg płci w latach 1975—2000
 Prognosis for village population growth aged 65 and more by sex for 1975—2000

Rok	Ludność w tys. osób			Wskaźniki dynamiki 1970=100 ^a		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
1975	1645,1	704,6	940,5	115,559	117,865	113,901
1980	1711,7	731,2	980,5	120,237	112,315	118,487
1985	2070,8	706,5	964,3	146,866	118,183	116,638
1990	1837,1	766,7	1070,4	129,046	128,253	129,631
1995	2049,0	865,9	1183,4	143,930	144,847	143,268
2000	2196,4	946,3	1250,1	154,284	158,297	151,380

^a W 1970 r. liczba ludności w wieku 65 lat i więcej wynosiła ogółem — 1 423,6 w tym: mężczyzn — 597,8 i kobiet — 825,8.

Źródło: Obliczenia własne w oparciu o dane *Rocznika demograficznego* 1973, s. 400—401.

Z liczb tabeli 18 łatwo odczytać, że do roku 2000 stosunkowo słabą dynamikę wzrostu wykazywać będzie liczba ludności w wieku 65 lat i więcej zamieszkała na wsi. Ogólna liczba tej grupy ludności wzrośnie do roku 2000 tylko o 54,3%. Nieco szybszy wzrost w społeczności wiejskiej wykaże liczba mężczyzn w wieku starszym, niż odpowiednia grupa kobiet. Stan liczebny mężczyzn w roku 2000 osiągnie 158,3% stanu z roku 1970, natomiast stan liczby kobiet równać się będzie 151,4%.

Z dotychczasowych rozważań wynika, że nigdy dotąd nie było w Polsce tak dużej liczby ludzi starszych i tak znacznego ich udziału wśród ogółu ludności jak obecnie. Proces starzenia się naszego społeczeństwa stał się już zjawiskiem powszechnym.

Z prognoz demograficznych wynika, że proces ten będzie postępował nadal. Z każdym rokiem ludność w wieku starszym będzie dynamicznie

wzrastać i to w tempie o wiele szybszym niż ogólne tempo wzrostu ludności w Polsce. Już obecnie coraz więcej ludzi dożywa wieku starszego i niezbyt chyba odległy jest czas, gdy starość stanie się prawie powszechnym udziałem wszystkich ludzi. Według polskich tablic wymieralności z roku 1955/56, na każde 1000 noworodków 738 miało szanse osiągnięcia 60 lat życia, w tym 671 mężczyzn oraz 783 kobiety. Tablice wymieralności dla lat 1965/66 dawały szanse osiągnięcia 60 roku życia już 814 noworodkom na 1000 (w tym 765 mężczyznom na 1000 oraz 858 kobietom na 1000). Według polskich tablic dla lat 1970—1972, na każdy 1000 noworodków szansę dożycia do 60 roku miało 816 osób, w tym 760 mężczyzn oraz 868 kobiet. Wspomniane tablice określają prawdopodobieństwo dalszego trwania życia, wynika z nich, że 60-letni mężczyźni mają szanse przeżycia jeszcze około 16 lat, 60-letnie kobiety ponad 19 lat. Szczegółowe dane, dotyczące przeciętnego dalszego trwania życia wg polskich tablic wymieralności zawiera tabela 19.

Tab. 19. Przeciętne dalsze trwanie życia wg polskich tablic wymieralności
Average life expectancy by Polish life tables

Lata	Przeciętne dalsze trwanie życia					
	ogółem		mężczyźni		kobiety	
	nowo- rodki	60 lat i więcej	nowo- rodki	60 lat i więcej	nowo- rodki	60 lat i więcej
	ogółem					
1931—32			48,2	13,7	51,4	15,1
1952—53	61,5	16,2	58,6	14,7	64,2	17,3
1955—56	64,9	17,2	61,8	15,4	67,8	18,5
1960—61	67,8	17,4	64,8	15,8	70,5	18,6
1965—66	69,9	17,8	66,8	16,1	72,8	19,3
1970—72	70,4	17,6	66,8	15,5	73,8	19,3
	miasto					
1931—32			51,4	13,5	55,9	15,8
1952—53	62,4	16,4	59,0	14,5	65,4	17,7
1955—56	65,7	17,2	62,2	15,1	68,7	18,7
1960—61	68,3	17,5	65,0	15,6	71,2	18,8
1965—66	70,1	17,8	66,8	15,7	73,1	19,3
1970—72	70,5	17,6	66,7	15,2	73,9	19,4
2000 (prognoza)			72,6		77,8	
	wieś					
1931—32			47,4	13,8	50,0	15,0
1952—53	60,9	16,0	58,3	14,8	63,4	17,0
1955—56	64,3	17,2	61,6	15,7	67,0	18,4
1960—61	67,3	17,3	64,7	16,0	69,9	18,4
1965—66	69,7	17,9	66,9	16,4	72,6	19,2
1970—72	70,2	17,5	66,9	15,8	73,6	19,1
2000 (prognoza)			72,9		77,5	

Źródło: *Rocznik statystyczny 1973*, s. 100, tab. 40/71.

Fakt systematycznego przedłużania się przeciętnego trwania życia sprawia, że coraz więcej obywateli naszego kraju ma szanse dożycia wieku sędziwego. Stanowi to niewątpliwie duże osiągnięcie, świadczące o znacznym postępie cywilizacyjnym. Z drugiej jednak strony, prowadzi ono może do uformowania społeczeństwa o zbyt wysokim poziomie starości demograficznej, w którym występować będzie swego rodzaju obciążenie demograficzne polegające na zbyt dużym „obłożeniu” społeczeństwa osobami w wieku nieprodukcyjnym. W związku z tym rodzić się może troska, czy rosące obciążenie demograficzne nie wywoła określonych perturbacji w zakresie zapewnienia właściwych warunków życia ludziom w wieku starszym.

W tabeli 20 podane są wielkości obrazujące liczbę osób w wieku nieprodukcyjnym w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym w Polsce.

Tab. 20. Liczba osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w Polsce w latach 1950—2000
Number of persons in non-productive age per 100 persons in productive age in Poland in 1950—2000

Rok	Liczba osób w wieku		
	przedprodukcyjnym	poprodukcyjnym	nieprodukcyjnym
1950	61	12	73
1960	68	15	83
1965	68	17	85
1970	59	19	78
1971	57	20	77
1972	55	20	75
1985	44	20	64
2000	38	25	63

Uwaga: przyjęto wariant A wieku produkcyjnego, tzn. mężczyźni w wieku 18—64 lat i kobiety w wieku 18—59 lat.

Źródło: *Rocznik demograficzny 1973*, s. 39, tab. 10B.

W latach 1950—1970 następował w Polsce systematyczny wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym. Jeżeli w roku 1950 wskaźnik ten wynosił w naszym kraju 12 osób, to w 1970 r. wzrósł do poziomu 20 osób.

Według przewidywań prognostycznych wskaźnik owego „obciążenia demograficznego” będzie w Polsce nadal wzrastał. W roku 2000 na każde 100 osób w wieku produkcyjnym przypadać będzie 25 osób w wieku poprodukcyjnym.

Z liczb tabeli 20 można również wyczytać, że rosącemu wskaźnikowi natężenia ludzi w wieku poprodukcyjnym, odpowiada spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym (na 100 osób z klasy wieku produkcyjnego).

Taki stan rzeczy wynika głównie z faktu, że rosnącemu odsetkowi ludzi starszych odpowiada spadek odsetka dzieci.

Oczywiście podanych tu liczb nie należy traktować jako „nadmiernego” obciążenia społeczeństwa osobami w wieku poprodukcyjnym. Nie należy bowiem tracić z pola widzenia faktu, że wraz z przedłużaniem się życia ludzkiego starość ludzi w wieku poprodukcyjnym znacznie się wydłuża, że dzięki postępom w zakresie gerontologii społecznej i geriatryi znaczny odsetek ludzi mimo osiągnięcia wieku emerytalnego nadal pracuje, wielu z nich — zamiast być ciężarem — pomaga swym dzieciom i wnukom oraz spełnia szereg funkcji społecznie pożytecznych.

ZAKOŃCZENIE

W ciągu ostatniego półwiecza zaznacza się w Polsce systematyczny wzrost odsetka ludzi starszych. Jeżeli zatem wielkością odsetka udziału ludności starszej w ogólnej liczbie ludności mierzyć będziemy kierunek i natężenie procesu starzenia się ludności, to musimy stwierdzić, że dopiero w ciągu ubiegłej dekady lat rytm starzenia się ludności naszego kraju doznał szczególnego przyspieszenia. Dopiero pod koniec lat sześćdziesiątych ludność naszego kraju przekroczyła próg starości i zaliczona została do grupy krajów starych w znaczeniu demograficznym.

Proces starzenia się ludności w Polsce nie przebiega równomiernie w czasie i w przestrzeni. Wykazuje on istotne zróżnicowanie regionalne. Województwa zachodnie (z wyjątkiem opolskiego) i północne zachowują dotychczas relatywnie młody profil wieku, natomiast ludność pozostałych województw charakteryzuje się strukturą ludności demograficznie starszej.

Proces starzenia się ludności w Polsce wykazuje odmienną przebiegu u mężczyzn i u kobiet. Współczynniki starości kobiet są większe niż odpowiednie współczynniki starości mężczyzn. Wynika to z faktu, że zarówno procesy biologiczne, jak i demograficzne inaczej przebiegają u mężczyzn, a inaczej u kobiet. W Polsce starość demograficzna jest bardziej zaawansowana na wsi niż w mieście. Tempo procesu starzenia się ludności wiejskiej jest wyższe, niż ludności miejskiej. Zmiany bowiem w strukturze wiekowej ludności wiejskiej dokonują się w żywszym rytmie, niż wśród ludności miejskiej. Przyspieszenie procesu starzenia się ludności w środowisku wiejskim determinują: spadek rodności, wydłużanie się trwania życia ludzkiego oraz ruchy migracyjne ze wsi do miasta.

Z przeprowadzonych prognoz do 2000 roku wynika, że w Polsce nastąpi nieprzerwany wzrost liczby ludzi starszych, a tym samym postępować będzie proces dalszego starzenia się polskiego społeczeństwa. Rozwój

tego procesu będzie zróżnicowany w czasie i przestrzeni. Stosunkowo niewielki będzie wzrost odsetka ludzi starszych w ciągu lat 1976—1980, ponieważ w tym czasie do grupy ludności starszej przechodzić będą roczniki z okresu II wojny i pierwszych lat po zakończeniu II wojny światowej. W latach 1980—1990 przewidywany jest duży napływ powojennych roczników kompensacyjnych (o dużej rodności) do grupy ludności starszej, który to napływ w bardzo istotny sposób pobudzi tempo procesu starzenia się ludności w Polsce.

Według obliczeń prognostycznych istotnym zmianom ma ulec również profil ludności starszej. Zmiany te polegać będą na znacznym zwiększeniu się udziału procentowego osób w wieku sędziwym (w wieku 80 lat i więcej) w grupie ludzi starych.

W perspektywie do 2000 roku spodziewane są istotne zmiany w strukturze ludzi starych według płci. Odsetek starszych mężczyzn będzie wzrastał szybciej, niż odsetek starszych kobiet. Spowoduje to dość znaczne deformacje ludności w wieku starszym.

Proces starzenia się ludności wywołuje poważne problemy natury społecznej, ekonomicznej i medycznej, których rozwiązanie stanowi jedno z naczelných zadań współczesnego państwa. Należyte rozwiązanie problemów ludzi starszych jest moralnym i społecznym obowiązkiem każdego państwa. Państwo powinno przede wszystkim zabezpieczyć godziwą egzystencję grupie ludzi starszych i usuwać wszelkie społeczne przeszkody na drodze do pełnowartościowego ich życia. Obowiązkiem państwa jest zapewnienie ludziom w wieku starszym odpowiedniego szacunku i pozycji społecznej oraz niedopuszczenie do ich degradacji moralnej i społecznej.

РЕЗЮМЕ

Настоящая работа является попыткой проследить процесс старения населения в Польше. Исследованиями были охвачены 1950—1972 гг. Установлено, что процесс старения польского общества характеризовался большой дифференциацией как по времени, так и по районам. Богатый фактографический материал позволил автору сделать вывод, что демографическая старость у мужчин и женщин протекает по-разному. Затем автор определил, что явление демографической старости в деревне развито более широко, чем в городе. Согласно прогнозам автора, процесс старения населения в Польше будет прогрессировать до 2000 года. Этот процесс вызовет изменения в профиле пожилого населения, значительно увеличив процент пожилого населения, причем процент старых мужчин будет расти быстрее, чем женщин. Это, в свою очередь, вызовет довольно существенные диспропорции в старшей части населения и приведет к принципиальному изменению в профиле структуры населения по возрасту и полу.

S U M M A R Y

The paper undertakes an attempt to present the ageing of the population in Poland. The studies covered the years 1950—1972 and revealed that the ageing process of the Polish population was greatly differentiated both in its temporal and regional aspects. On the basis of rich factographic materials the author proves that demographic ageing takes place differently in respect to sex. He then states that the phenomenon of demographic ageing is more advanced in rural communities than in towns. According to the prognosis for the year 2000, the population ageing process will be still taking place in Poland. It will produce radical changes in the older population profile, greatly increasing the percentage of people in old age, with the percentage of old men growing more quickly than that of old women. This state of affairs will bring about significant disproportions and shifts in the old-age groups and will produce major changes in the profile of the population structure in respect to sex and age.